

PETERECZ ZOLTÁN

Három amerikai pénzügyi felügyelő az 1920-as évek Európájában

Az Egyesült Államok két világháború közti külpolitikáját a szakirodalom az izolacionizmus szóval illeti. Az időszak jól ismert eleme az Egyesült Államok Európából való „kivonulása” a párizsi békekonferencia után. A világ legújabb és sok szempontból máris első számú nagyhatalma nem kívánta vállalni a felelősséget a problémákkal teli európai kontinensért. Ugyanakkor az Egyesült Államok jelenléte politikai téren nagyon hiányzott. Ezt a hiányt ugyan nem pótolta az a számos amerikai állampolgár, akik nem hivatalos minőségben tevékenykedtek Európában (néhányan közülük a Népszövetség munkatársaként), de személyük némi amerikai jelenléteket biztosított, aminek elsősorban pszichológiai jelentősége volt, különösen a kelet-közép-európai országok esetében. Érdekes viszont, hogy a pénzügyi és gazdasági külkapcsolatok terén mennyire élen járt Amerika, különösen az első világháború vége és a gazdasági világválság kezdete közötti bő évtizedben. Számos kutatás rámutatott arra, hogy ebben az időszakban a magánszférára maradt – alapos kormányzati támogatással – a külpolitika megtestesítése, ami Amerika mint első számú pénzügyi nagyhatalom megjelenésével talán némileg szükséges is volt. Az európai újjáépítésben az amerikai tőke igen fontos szerepet játszott. Nem meglepő módon az Amerikából érkező pénzt az akkor uralkodó pénzügyi és közgazdasági elméletek szerint kívánták felhasználni az európai újjáépítésre. E felfogás szerint egy független központi bank, kiegyensúlyozott költségvetés, lehetőleg aranyalapú fizetőeszköz és pénzügyi reformok számítottak a siker biztosítékainak. A külföldről érkező pénz és a rekonstrukciós programok ellenőrzés alá kerültek ugyan, de ez sokszor csupán névleges felügyeletet jelentett. Ezért is érdemes megvizsgálni azt a három országot az 1920-as évek Európájában, ahol a pénzügyi felügyeletet egy amerikai polgár töltötte be. A magyar, német és lengyel példa – amikor amerikai ellenőr vagy tanácsadó érkezett egy adott országba – az évtizedben lezajlott vagy tucatnyi pénzügyi rekonstrukciós program érdekes és eddig talán kevésbé tárgyalt keresztmetszetét adja.¹

¹ Néhány meghatározó munka a téma irodalmából: Clay, Henry: *Lord Norman*. London, 1957.; Chandler, Lester V.: *Benjamin Strong, Central banker*. Washington, 1958.; Meyer, Richard Hemmig: *Bankers' Diplomacy. Monetary Stabilization in the Twenties*. New York, 1970.; Hoff Wilson, Joan: *American Business & Foreign Policy, 1920–1933*. Lexington, 1971.; Aldcroft, Derek H.: *From Versailles to Wall Street, 1919–1929*. London, 1977.; Jones, Kenneth Paul (dir.): *U.S. Diplomats in Europe, 1919–1941*. Santa Barbara, 1983. (reprint); Costigliola, Frank: *Awkward Dominion. American Political, Economic, and Cultural Relations with Europe, 1919–1933*. Ithaca, 1984.; Hogan, Michael J.: *Informal Entente. The Private Structure of Cooperation in Anglo-American Economic Diplomacy, 1918–1928*. Chicago, 1991.; Péteri György: *Revolutionary Twenties. Essays on International Monetary and Financial Relations after World War I*. Trondheim, 1995.; Cottrell, Philip L.: *Rebuilding the Financial System in Central and Eastern Europe, 1918–*

A három amerikai pénzügyi ellenőr és tanácsadó, akik az 1920-as években Európában vállaltak posztot, érdekes lenyomatát adják az Egyesült Államok Közép-Európával kapcsolatos hivatalos és nem hivatalos magatartásának. A kérdéses személyek, időrendi sorrendben Jeremiah Smith Jr., Seymour Parker Gilbert és Charles Dewey, hasonló pozíciókat töltötték be, és hasonló feladatokat láttak el. Ez különösen igaz az első két férfiú esetén, hiszen mindketten 1924-ben kezdték meg ellenőrző munkájukat hasonló szanalási műveletekben. Óvniuk kellett a befektetők érdekeit, és hogy ezt a feladatot el is tudják látni, széles körű felhatalmazással érkeztek. Elsősorban arra kellett ügyelniük, hogy a kormányok végrehajtsák az előirányzott reformokat, és a kölcsönből befolyó pénzügyi eszközöket produktív módon használják fel. Jelenlétükkel természetesen – noha eltérő mértékben – politikai célok is szolgáltak. Ők hárman jól példázzák, hogy az Egyesült Államok mennyire korlátolt felelősséget vállalt csupán a térségben és annak pénzügyei rendezésében. E cél mögött a Németországgal kapcsolatos hatalmas amerikai érdekeltség rejtőzött, így nem csoda, hogy itt valósult meg a legnagyobb amerikai pénzügyi befolyás is. Annak ellenére, hogy az Amerikából érkező három pénzügyi szakember hazája révén hatalmas presztízsnak örvendett a térségben, különböző volt a fogadtatásuk és az, ahogyan a vendéglátó államok viszonyultak hozzájuk.

Jeremiah Smith Jr. érkezett legkorábban, és ő volt a „legkényelmesebb” helyzetben.² 1924 tavaszától több mint két évet töltött Magyarországon, hogy felügyelje a magyar pénzügyi rekonstrukciós programot.³ A program lényege az volt, hogy egy közel 250 millió aranykorona (majd 50 millió amerikai dollár) értékű nemzetközi hitellel és egy sor pénzügyi reformmal Magyarországot talpra állítsák. Meghatározó fontossággal bírt az a tény, hogy Smith a Népszövetség küldöttje volt. Őt nem az amerikai külügyminisztérium választotta, hiszen az amerikai kormány semmiféle közösséget sem akart vállalni a nemzetközi szervezettel, így Smith nem szolgált közvetlen amerikai kormányérdekeket. Ettől függetlenül Calvin Coolidge kormányának jól jött, hogy egy amerikait választottak e posztra, mert egy amerikai állampolgár – még magánemberként is – végtére az Egyesült Államokat képviselte, és szerencsés esetben sikeresen terjesztette a legjellemzőbb amerikai értékeket és felfogást. Szintén fontos, hogy a Népszövetség felügyelete mellett kibocsátott kölcsön esetében szinte garantált volt, hogy a magyar kormány együtt fog működni Smith-szel. Ez ugyanis elemi érdeke volt: a kölcsönt a nemzetközi pénzügyi piacra való belépőnek tekintette, ahol az amerikai magánbefektetőktől származó lehetséges pénz csalogatólag hatott. Bethlen István miniszterelnök is környezete úgy gondolta, ha jól teljesítenek egy amerikai irányítása alatt, az automatikusan zöld utat fog eredményezni az amerikai befektetések tekintetében. Nyilvánvaló persze, hogy nem a főbiztos származásán múlt a program alatti és utáni amerikai tőkebeáramlás mértéke, hanem az ország pénzügyi teljesítményén és a kialakult kölcsönkonjunktúrán. De az is tagadhatatlan, hogy a honfitárstól érkező sorozatos

1944. Aldershot, 1997.; Rosenberg, Emily S.: *Financial Missionaries to the World. The Politics and Culture of Dollar Diplomacy, 1900–1930*. Durham–London, 2003.

² Jeremiah Smith Jr. az amerikai kormány pénzügyi tanácsadójaként vett részt a párizsi békekonferencián 1919-ben, majd Kínába és Mexikóba utazott nemzetközi pénzügyi kérdések rendezése kapcsán. Smith magyarországi munkájáról lásd: Peterecz Zoltán: *Magyarország elfeledett barátja: Jeremiah Smith, Jr. Világtörténet*, 31. évf. (2009) 57–77.

³ A magyar pénzügyi rekonstrukcióról lásd: League of Nations: *The Financial Reconstruction of Hungary. General Survey and Principal Documents*. Geneva, 1926.; Ormos Mária: *Az 1924. évi magyar államkölcsön megszerzése*. Budapest, 1964.; Péteri György: *Global Monetary Regime and National Central Banking. The Case of Hungary, 1921–1929*. Boulder, 2002.; Lojtkó Miklós: *Meddling in Middle Europe*. Budapest, 2006.

pozitív hírek Magyarország pénzügyi állapotáról kedvezően befolyásolták az amerikai bankártársadalmat az országba való befektetés kérdésében. A Smith által itt töltött négy év alatt az amerikai befektetésekhez fűzött nagy remények megvalósulni látszottak. Ebben az időszakban összesen 115 millió dollárnyi amerikai tőke érkezett az országba, és ilyen értelemben Magyarország számára kifizetődő volt egy amerikai ellenőr jelenléte.⁴

Ráadásul Smith megértő, gyakorlatias és rugalmas személyisége tökéletesen alkalmas volt az együttműködésre. Baráti tanácsadóként (ahogy ő szerette magát látni) gyümölcsöző kapcsolatot folytatott a magyar kormánnyal és lakossággal egyaránt. Már hivatali ideje alatt is, de különösen itteni tartózkodásának vége felé egyértelműen megnyilvánult a magyarok szeretete Smith iránt. Apponyi Albert gróf, az ország talán legnagyobb tiszteletben tartott férfiúja méltatta a főbiztos munkáját, akinek „egész működésében és gondolkodásában az amerikai puritán gentleman nyilvánult meg és csak a legnagyobb elismeréssel emlékezhetünk meg róla”.⁵ A Nemzetgyűlésben Bethlen így dicsérte Smithet: „Nem mulaszthatom el ez alkalommal, hogy meleg szeretettel köszönetet ne mondjak annak az amerikai férfiúnak, aki az ország rekonstrukciójában objektív szempontok alapján dolgozva és szeretettel, szimpátiával eziránt az elbukott magyar nemzet iránt segített bennünket kimenteni abból a posványból, azokból a nehézségekből, abból a küzdelmes múltból, amelyből csakis a Népszövetség és az ő közreműködése folytán voltunk képesek kijutni. Köszönetet mondok neki mint amerikai állampolgárnak, aki bebizonyította azt, hogyha egy amerikai állampolgár egy feladatot vállal, annak a nagy nemzetnek a tradícióihoz híven teljesíti azt a feladatot; ezt tette ő abban a hivatásában, amelyet itt Magyarországon képviselt.”⁶ Ezeket a szavakat „élénk éljenzés és taps” követte minden oldalról. Néhány nappal Smith elutazása előtt a Nemzetgyűlés egyhangúlag elfogadta, hogy „nemzetünknek a távozó főbiztos iránti köszönetét és háláját jegyzőkönyvünkbe foglaljuk s [...] ezt a megnyilatkozásunkat magában foglaló jegyzőkönyvi kivonatot a nemzetgyűlés nevében díszes kiállításban” neki átadják.⁷ Mindezek mellett Smith visszautasította, hogy fizetését felvegye, és azt inkább felajánlotta a magyar kormánynak. Távozásakor Smith-t hősként búcsúztatták a magyarok.

Néhány hónappal azután, hogy Smith megkezdte munkáját Budapesten, Seymour Parker Gilbertet a Dawes-terv keretein belül Európa talán legfontosabb pénzügyi posztjára választották, amit aztán majd hat évig töltött be 1924 és 1930 között. A Dawes-terv volt hivatalos biztosítási, hogy a német gazdaság talpra álljon, mialatt képes szerényebb, de politikailag igen fontos jóvátételi fizetéseket is teljesíteni. Az induló nemzetközi hitel összege 200 millió dollár volt, amiből 110 milliót amerikai befektetők jegyezték. A kirívóan magas amerikai részvétel mögött az a tény húzódott, hogy Németország kulcsfontossággal bírt Amerika számára Európában. Thomas Lamont, a J. P. Morgan & Co., a legbefolyásosabb amerikai befektetőház egyik vezetője visszaemlékezéseiben úgy írt, hogy „a britek és mi magunk is Németországot tekintettük az európai univerzum gazdasági központjának. Attól féltünk, hogy amennyiben Németországot nem építik újjá, és nem állítják a fellendülés útjára, a

⁴ Péteri: *Revolutionary Twenties*, 180.

⁵ Budapesti Hírlap, 46. évf. 114. sz., 1926. május 22.

⁶ *Országgyűlés Képviselőházának Naplója. 1922–1927: XLV. kötet, 42.*

⁷ *Class of 1945 Library, Phillips Exeter Academy, Jeremiah Smith Academy Archives* (a továbbiakban: *Smith iratok*). Smith végül 1928-ban vehette át a díszített emléklapot Széchenyitől Amerikában. Smith köszönetét felolvasták a Nemzetgyűlésben is. *Országgyűlés Képviselőházának Naplója. 1927–1932: XI kötet, 137.*

kontinens összes környező állama hasonlóan hanyatlani fog.”⁸ Így nem csoda, hogy az amerikai vezetés politikai és pénzügyi részről egyaránt közelről volt érintve a német rendezésben.

A Jóvátételi Fizetések Biztosának kinevezésében több jelentős tényező játszott közre.⁹ Először is, az illetőnek amerikainak kellett lennie, hiszen amellet, hogy a legtöbb pénz az Egyesült Államokból érkezett, az amerikaiak is egy honfitársukat akarták a poszton látni: „...egyöntetű volt az a kívánság, és ezzel a kormányok is egyetértettek, hogy amerikaiak jelöljenek a biztosi posztra”.¹⁰ Az osztrák és magyar pénzügyi mentőcsomagok alkalmával az amerikai magántőke csak igen mérsékelt, noha fontos szerepet vállalt. Németország esetében amerikai tőke nélkül megoldhatatlan lett volna bármilyen program kidolgozása. Ez viszont csak azért volt lehetséges, mert a német rendezés nem a Népszövetség keretei között zajlott. Ez hatalmas különbség volt Smith ellenőri feladatához képest. Másrészt az a tény, hogy Gilbert az amerikai kormány és tőke konszenzusos választása volt, jól mutatja, hogy Németország esetében az Egyesült Államok sokkal nagyobb súlyt fektetett arra, hogy a dolgok az ő szájuk íze szerint alakuljanak. A Coolidge-kormánynak lényeges volt, hogy ki tölti be a biztosi posztot; és az volt a J. P. Morgan & Co.-nak is. Olyan személyt akartak, aki szemmel tartja a németeket, amennyiben el akarnak térni a játékszabályoktól. A biztosnak képesnek kellett lenni arra is, hogy ellenálljon esetleges brit, de különösen francia nyomásnak. Harmadsorban, Gilbert személye szorosan kapcsolódott az amerikai kormányzathoz, hiszen 1923-ban még a pénzügyminisztérium egyik államtitkára volt. Egy nem sokkal korábban még kormányhivatalnokként dolgozó személy németországi jelenlétét nehéz máshogyan értékelni, mint az amerikai kormány nyíltan nem vállalt elkötelezettségét. Végül is Gilbert választásával Coolidge-ék saját emberüket küldték Németországba. Természetesen hivatalosan a kormány távol tartotta magát az esettől: „...a jelölés ellen nincs kifogásunk, feltéve hogy a javaslat a Jóvátételi Bizottságban képviselt kormányoktól megfelelő formában érkezik, és Németország is beleegyezik”.¹¹ Ez volt a tipikus amerikai megközelítés a kor európai problémáihoz: elvenni a politikai élt, nem vállalni semmilyen felelősséget, de ennek ellenére vezető szerepet játszani és diktálni a feltételeket. Gilbert magánemberként érkezett, de senki sem kételkedett abban, hogy összeköttetésben áll az amerikai kormánnyal; ami így is volt.

A „Jóvátételi Fizetések Biztosa” titulus is jelzi az osztrák és magyar esetekben megismert főbiztosi poszttól való eltérést. A hangsúly itt a jóvátételre esett, mely fogalom az egész háború utáni évtizedet megmérgezte. Nem véletlen, hogy az amerikai befektetők a Jóvátételi Bizottságot „fekete fenevadnak” (*black beast*) nevezték.¹² Természetesen nagy fontossággal bírt, hogy ki tölti be ezt a posztot. A fő probléma Gilbert esetében fiatal kora volt. A mindössze harminckét éves fiatal embert négy évvel korábban nevezték ki államtitkárrá, és Andrew Mellon pénzügyminiszter távollétében gyakorlatilag ő irányította a mi-

⁸ Idézi Chernow, Ron: *The House of Morgan*. New York, 1990. 248. A britek osztották ezt a nézőpontot. Ahogy Lord Curzon brit külügyminiszter fogalmazott: Németország „számunkra a legfontosabb ország Európában”. Idézi Ahamed, Liaquat: *Lords of Finance. The Bankers Who Broke the World*. New York, 2009. 116.

⁹ Gilbert kiválasztásának körülményeiről részletesebben lásd: *Foreign Relations of the United States* (a továbbiakban: *FRUS*). Washington, 1924. Vol. 2. 135–139.; Jones, Kenneth Paul: *Discord and Collaboration: Choosing an Agent General for Reparations*. *Diplomatic History*, 1 (Spring 1977). 118–139.

¹⁰ C. Myron T. Herrick (Logan) Hughesnak, 1924. július 2. *FRUS*, 1924. Vol. 2. 136.

¹¹ Hughes Coolidge-nak, 1924. augusztus 16. *FRUS*, 1924. Vol. 2. 138.

¹² Jones: *U. S. Diplomats in Europe*, 19.

nisztériumot. Annak ellenére, hogy otthon nagy presztízsnak örvendett, német vendéglátói nem voltak tőle elragadtatva.¹³ A németek úgy gondolták, hogy aki ennyire fiatal, még ha szakmailag kiváló is, nem lesz képes megbirkózni a feladattal. A biztosnak ugyanis biztosítania kellett a német fizetési képességek és az előirányzott terv közötti kényes egyensúlyt, anélkül, hogy veszélybe sodorná az ország pénzügyi stabilitását. Gilbert ugyan megtett minden tőle telhetőt, de maga a Dawes-terv és a biztosí hivatall kilátásai (vezetőjével együtt) már a kezdetektől sem voltak túl biztatók, noha egy ideig látszólag jól mentek a dolgok. A helyzetet csak nehezítette, hogy Gilberttel nem volt könnyű szót érteni, és talán túlságosan is távol tartotta magát Németországtól. Nem tanult meg németül, ami önmagában még nem jelentett volna problémát, de emellett kerülte vendéglátóit, és a legkisebb mértékben sem próbált társadalmi életet élni. Ráadásul – és ez összefügghet az előbbi két ponttal – Gilbert mormogva beszélt, és gyakran saját honfitársai is csak nehezen vagy egyáltalán nem értették meg.¹⁴

Ezek tükrében nem nagy meglepetés, hogy Gilbert nem járt sikerrel. Idővel kiderült, hogy a Dawes-terv nem képes tartós megoldást biztosítani a problémákra, és a nagymérvű amerikai tőkebeáramlás ellenére Németország ipara képtelen kikecmeregni a gödörből. A német városi és regionális önkormányzatok viszont egymást felülmúlva nyúltak újabb és újabb kölcsönökhöz. Gilbert is jól látta, mi folyik, de hiába emelte fel hangját ez ellen. Összességében megállapítható, hogy Gilbert sem szakmailag, sem emberileg nem volt képes megütni a Smith által felállított mércét.

Lengyelország esete, vagyis az általunk tárgyalt utolsó példa arra, hogy amerikai szakember tanácsadói szerepet vállalt Közép-Európában, a legjobb esetben is mérsékelt bukásnak nevezhető. Ez az állam sok szempontból kivételes helyzetben volt, de igazi fontossága földrajzi helyzetéből adódott. Nyugaton sokan a bolsevizmus terjedése elleni védvonalnak tekintették, ezért az ország politikai, pénzügyi és gazdasági stabilitásához nagyon fontos érdek fűződött. A lengyelek – a térség többi országához hasonlóan – az Egyesült Államokban látták az egyetlen olyan országot, amely békét és prosperitást hozhat, nem beszélve a biztonsági garanciákról az esetleges keleti (szovjet) vagy nyugati (német) fenyegetés ellen. Emellett a lengyelek számára politikailag szükséges volt, hogy az országot ne a Népszövetség keresztl, hanem amerikai segítséggel próbálják talpra állítani; így a pénzügyi tanácsadónak is az Egyesült Államokból kellett érkeznie. A lengyelek körében tapasztalható nemzeti érzelmek lehetetlenné tették, hogy az országot szigorú külső ellenőrzés alá vonják. Ráadásul ekkor már sok érintett úgy vélekedett, hogy lazább ellenőrzés is elegendő lehet, mert a dolgok automatikusan működnek, mint például Ausztria vagy Magyarország esetében.¹⁵

Ennek megfelelően a lengyelek a híres amerikai pénzügyi tanácsadót, Edwin Kemmerert kérték fel helyzetértékelésre, aki 1925 és 1926 fordulóján néhány napot töltött Lengyelországban, és a következő nyáron visszatért egy hosszabb időszakra. 1927 nyarára – sok szempontból Kemmerer második tanulmányát alapul véve – megszületett a lengyel stabilizációs terv. Végül 1927 októberében 72 millió dollár értékű nemzetközi kölcsönt biztosító kötvényt sikerült kibocsátani hét országban. Az összeg nagyobb részét, 47 millió dollárt New Yorkban jegyezték. A jelentős amerikai szerep mögött politikai szándékot lehet

¹³ Idézi Chernow: *The House of Morgan*, 253.

¹⁴ Chernow: *The House of Morgan*, 253.

¹⁵ A lengyel állapotokra és a stabilizációra tett kísérletekről lásd: Pease, Neal: *Poland, the United States, and the Stabilization of Europe, 1919–1933*. New York, 1986.; Lojtkó: *Meddling in Middle Europe*, i. m.

sejteni. John B. Stetson lengyelországi amerikai követ olyan értelemben írt a külügyminiszternek küldött egyik levelében, hogy amennyiben nincs amerikai tőke Lengyelországban, az azzal a veszéllyel járhat, hogy „az ország a bolsevizmus felé fordul, és ezáltal ledönti a Szovjetunió és Európa többi része közötti védőfalat”.¹⁶ Stetson éles szemű megfigyelőnek bizonyult; legalábbis erről tanúskodik az az ugyanebben a levélben megfogalmazott gondolat, miszerint „az összes Európába áramló pénz azonnal politikai erővé válik [...] Így, elismerjük vagy sem, részt veszünk az európai politikában.”¹⁷

Lengyelország esetében bárki is vállalta volna el a felügyelői-tanácsadói posztot az ország pénzügyi rendezésében, nehéz helyzetben találta volna magát. A posztra végül – Benjamin Strong, a *Federal Reserve Bank* new yorki fiókjának nagyhatalmú vezetőjének hatatos segítségével – Charles Schuveldt Deweyt választották, aki 1927 és 1930 között szolgált Lengyelországban. Dewey korábban bankár volt, és Gilberthez hasonlóan az amerikai pénzügyminisztériumban dolgozott helyettes államtitkárként.¹⁸ Dewey Kemmerer tanácsát kérte abban, hogy milyen is a helyzet Lengyelországban, és kit vigyen magával segítőként.¹⁹ Azonban ellentétben a „pénzügyi doktor”-nak nevezett Kemmererrel, Dewey nem részesült meleg fogadtatásban. Míg a lengyel kormány Kemmerer esetében boldogan fizetett tízezer dolláros honoráriumot és egyéb felmerülő költségeket annak két tanácsadói látogatása során, Dewey esetében elvárták, hogy saját titkáranak alkalmazását is a Kemmererénél jóval szerényebb fizetéséből állja.²⁰

Dewey tanácsadói minőségében elvileg igen széles körű felhatalmazással bírt, különösen a kötvénytulajdonosok védelmét illetően. Ami viszont Lengyelország átfogó és általános értelemben vett pénzügyi szabályozását illette, hatásköre eltörpült Smith vagy Gilbert lehetőségei mellett. Ennek fő oka egyértelműen az volt, hogy Dewey mögött nem állt egy nemzetközi szervezet, mint Alfred Zimmerman és Jeremiah Smith esetében.²¹ Ellentétben a többiekkel, Deweynek vajmi kevés beleszólása volt abba, hogyan is működik a lengyel pénzügyminisztérium. Ahogy egy pénzügyi szakember panaszkodott, a lengyel helyzet olyan volt, mintha „az ember egy szajhát próbálna megváltoztatni úgy, hogy pénzt biztosít

¹⁶ Stetson Kelloggnek, 1926. május 10., idézi Jones: *U. S. Diplomats in Europe*, 67.

¹⁷ Uo. 68.

¹⁸ Chandler: *Benjamin Strong*, 402.

¹⁹ Dewey Kemmerernek, 1927. október 3. Edwin W. Kemmerer Papers (MC #146) (a továbbiakban: *Kemmerer Papers*). Folder 4: Correspondence. 1927 October – 1928 January, A – D, Box 40, , Princeton University Library, Princeton, New Jersey, USA.

²⁰ Kemmerer naplóbejegyzése, 1925. december 17. *Kemmerer Papers*. Folder 2: Diaries of Edwin Kemmerer – Poland, April 30, 1925 – September 18, 1926, Box 293.; Dewey Kemmerernek, 1927. október 3. *Kemmerer Papers*. Folder 4: Correspondence, October 1927 – January 1928, A – D, Box 40.

²¹ Meyer: *Bankers' Diplomacy*, 83. A holland Zimmerman hosszú időn át Rotterdam polgármestere volt, mielőtt elvállalta az ausztriai pénzügyi főbiztosi posztot. Jó szervezőnek tartották, de politikai és egyéb kompromisszumokra kevésbé volt kapható. Igen népszerűtlennek bizonyult ausztriai megbízatása idején 1922 és 1926 között. Munkájáról, illetve személyiségéről lásd: League of Nations. *The Financial Reconstruction of Austria. General Survey and Principal Documents*. Geneva, 1926.; Peterecz Zoltán: *Reconstructing Austria and Hungary: Alfred Zimmerman and Jeremiah Smith, Jr., Commissioners-General of the League of Nations*. In: Frank Tibor – Károly Krisztina Károly (eds.): *Gateways to English*. Budapest, 2010. 181–195.

számára, hogy ne tartsa be szűzi fogadalmát”.²² Dewey szerepe leginkább az volt, hogy további amerikai kölcsönök érkezését segítse elő.

A lengyelországi tanácsadó és Gilbert szerepe közti hasonlóságot azonban nem lehet nem észrevenni. Dewey később úgy nyilatkozott, hogy maga Mellon pénzügyminiszter jelölte ki a posztra, ami egyrészt azt mutatja, hogy nem a bankok küldték, másrészt pedig jelzi, hogy esetében erős amerikai kormányérdekek voltak jelen.²³ Lengyelország ugyanis meglehetősen fontos ország volt az Egyesült Államok számára, legalábbis a Szovjetunióhoz való földrajzi közelsége miatt mindenképpen. Az amerikai kormányt mégsem zavarta az a tény, hogy a lengyelek Deweyt csak a további amerikai tőkebeáramláshoz tartották szükségesnek, és ebből nem is csináltak titkot. A következő két levélrészlet jól mutatja, hogy a Lengyelországba érkező tanácsadó legfeljebb papíron rendelkezett komoly jogosítványokkal; a valóságban nem volt befolyása a lengyel pénzügyekre. A lengyel államelnök, Józef Pilsudski 1927-ben a kölcsön lebonyolításában résztvevő bankároknak azt írta, hogy a leendő tanácsadó ne olvasson lengyel vagy német újságokat, mert csak így kerülheti el a „téves tájékoztatást, aminek korrigálása elvonná a kormány összes idejét”. Majd hozzátette abbéli kívánságát, „hogy a tanácsadó semmilyen formában se avatkozzon be az állam belső ügyeibe azáltal, hogy védelmébe vesz egy pártot vagy csoportosulást, a gazdasági és pénzügyi kérdésekben pedig soha ne helyezkedjen szembe a pénzügyminiszterrel vagy a miniszterelnökkel”.²⁴ Jan Ciechanowski, az Egyesült Államokba akkreditált lengyel követ szintén hasonló értelemben tájékoztatta a jelöltet. Mint írta, „bármilyen hasonlóság is áll fenn az Ön munkája mint Lengyelország pénzügyi tanácsadója és S. Parker Gilbert németországi vagy Jeremia Smith magyarországi tevékenysége között, fontosnak tartom, hogy kerülje az ilyen jellegű hasonlóság hangsúlyozását.”²⁵

Dewey egyetlen hathatós eszköze a nyomásgyakorlásra a háromhavonta esedékes jelentések lehettek volna, amiket a lengyel pénzügyi és gazdasági helyzetről kellett benyújtania a külföldi hitelezők számára. Ha azonban negatív képet fest, Lengyelország hitele romlik, következképpen éppen a Dewey által is kitűzött cél, vagyis az ország pénzügyi stabilizációjának lehetősége kerül veszélybe. Ezért Dewey megpróbált jelentéseiben minél rózsásabb képet festeni a lengyel állapotokról, ami megkímélte a lengyel kormányvaló konfliktustól és a lakosság ellenszenvétől. A Dewey számára biztosított lengyelországi alacsony státus éles ellentétben állt nemzeti hovatartozásával és az amerikai kormányhoz fűződő viszonyával. A lengyelektől kapott gúnyneve egyszerűen csak „Dawaj!” (Ide vele!) volt, ami jól jelezte, hogy igazi szerepét abban látták, hogy biztosítsa a további amerikai tőke érkezését.²⁶ Amikor pedig a kezdeti sikerek után a lengyel kötvények rohamosan vesztek értékükből, és Lengyelország nem volt képes több pénzhez jutni, Dewey hírneve és tekintélye hasonló mértékű csorbát szenvedett a lengyelek körében.

A lengyelek részéről tapasztalható heves ellenállás a külföldi ellenőrzéssel szemben nem egyedül volt. Lengyelország is azt a tipikus felfogást képviselte, hogy mindenképpen el kell kerülni a külső kontrollt. A legtöbb, amit eltűrtek, az volt, hogy a központi ban-

²² Leith-Ross Niemeyernek, 1927. június 7.; idézi Costigliola, Frank: *American Foreign Policy in the „Nut Cracker”: The United States and Poland in the 1920s*. The Pacific Historical Review, 48, no. 1 (February 1979). 104.

²³ Rosenberg: *Financial Missionaries*, 181.

²⁴ Pilsudski levele a Lengyelországnak hitelező bankároknak, 1927. október 13. Idézi: Meyer: *Bankers' Diplomacy*, 90–91.

²⁵ Ciechanowski Deweynek, 1927. november 5. Idézi: Meyer: *Bankers' Diplomacy*, 91.

²⁶ Rosenberg: *Financial Missionaries*, 182.

kok által gyakorolt nagyon gyenge felügyelet megjelenjen valamilyen formában. A kezdetekben és a legérzékenyebb országokban a Népszövetség vagy a kölcsönök nyújtásában érintett országok szigorúan ragaszkodtak az ellenőrzéshez. Miután az osztrák, magyar és német stabilizációs programok látszólag sikert hoztak, a politikai szükség már nem követelt szigorú ellenőrzést. Az volt az általános vélekedés, hogy tisztán pénzügyi mechanizmusokkal és az azokba épített fékek segítségével – amit a központi bankok együttműködése jelentett – a kölcsönügyletek többé-kevésbé automatikusan fognak működni. Ezekben a közép- és kelet-európai országokban azonban történelmi okok folytán hiányzott a nyugati pénzügyi kultúra, így szigorú és helyben gyakorolt ellenőrzés nélkül nem tudtak élni a lehetőséggel és hosszú távra fellendülést biztosítani maguknak. De politikai szempontok is közrejátszottak abban, hogy több helyen is lehetetlennek minősült az alapos ellenőrzés bevezetése.

Visszatérve az ellenőrökre, megállapíthatjuk, hogy Smith-szel ellentétben sem Gilbert, sem Dewey nem volt képes arra, hogy vendéglátóival baráti viszonyba kerüljön. Mindkettőjüket gyanakvással és türelmetlenül kezelték, és ők maguk sem tettek meg mindent annak érdekében, hogy jobban megértsék és elfogadják őket. Egyszerűen nem feleltek meg annak a társadalmi igényből fakadó kihívásnak, amelynek kezelése ugyan munkaköri leírásukban nem szerepelt, mégis elengedhetetlen lett volna a sikeres munkavégzéshez. Velük ellentétben Smith valódi kedvenc volt Magyarországon. Noha munkája során nagy segítségére volt az, hogy a magyar kormány hajlandó volt együttműködni vele szinte minden kérdésben, hiszen Bethlenék nem akarták magukra haragítani a Népszövetséget, nem magyarázhatjuk csupán ezzel Smith népszerűségét. Azon szerencsés körülmény mellett, hogy abban az időszakban teljesítette főbiztosi küldetését, amikor az évtized végére oly jellemző túlzott kölcsönfelvétel még nem indult meg, és az osztrák rekonstrukciós program is számos tapasztalattal segítette, Smith munkájának sikerében emberi alapállása és kvalitásai voltak a meghatározók. Ő nem az amerikai kormányt képviselte, és nem rendelkezett kormánykapcsolatokkal sem, mégis az Egyesült Államokat testesítette meg, s talán épp azért tette ezt oly nagy sikerrel, mert nem volt a kormányhoz és az amerikai politikához köthető. Munkáját a Népszövetség számára végezte, egy olyan nemzetközi szervezetnek, amelyről hitte, hogy Európa jövőjében meghatározó szerepet fog játszani.²⁷ A legfontosabb szempont mégis az volt, hogy minden tőle telhető módon Magyarországot és a magyar embereket igyekezett szolgálni, akik ezért hálások is voltak neki.²⁸

²⁷ Smith Népszövetségről vallott gondolataihoz lásd: Smith, Jeremiah: *The Preservation of the Peace*. Cambridge, 1927.

²⁸ Peterecz: *Magyarország elfeledett barátja*, i. m. Smith „a magyar népet igyekezett szolgálni”. Ahogy Smith megfogalmazta a búcsúvacsora alkalmából: „Abban a szerencsében és megtiszteltetésben részesültünk, hogy részt vettünk munkában, amely remélhetőleg az egész magyar nemzet javát fogja szolgálni.” *Budapesti Hírlap*, 1926. június 27. XLVI/143. Amikor pedig Alapi Béla bankigazgató Amerikában járt 1928-ban, szintén a Magyarországon fennmaradt Smith-mániáról beszélt az újságíróknak. Dicsérte Smithet, és azt mondta, egy amerikainak van szobra Budapesten, George Washingtonnak, de „ha még egyet felállítunk, az Jeremiah Smithé lesz”. *The New York Times*, 1928. február 12. Smith 1935-ben bekövetkezett halálakor pedig egy másik napilap azt állította, hogy Smith neve „kitörölhetetlenül belekerült a nemzeti élet történetébe”, míg egy másik újság arról számolt be, hogy állítólag az OMKE (Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés) mozgalmat indított arra, hogy utcát nevezzenek el Smithről, és emeljenek műemléket tiszteletére. *Pesti Hírlap*, 57. évf. 61. sz. 1935. március 14.; *Magyarország*, 42. évf. 63. sz. 1935. március 17.